

I8. QUI PAGA IMPOSTOS?

Un esbós de la societat

Quan estudiem una societat, podem fixar la nostra atenció en els aspectes que comparteix tothom: aspectes com les condicions físiques, el clima i la geografia; o en les institucions, les creences i les actituds prevalents, o en els esdeveniments que ocorren. Un altre punt de vista és el d'enfocar cap als aspectes que diferencien les persones o grups que componen la societat.

Quan hom adreça la vista als impostos o tributs, directes o indirectes, en totes les quasi interminables varietats medievals - delmes, dècimes, estades, eixides, ajuts, tasques, talles, quèsties, col·lectes, cises, lleudes, etc. - les diferències en la seva aplicació són significatives. Que els ciutadans de l'edat mitjana pagaven un excés d'impostos és un tòpic molt repetit, a més d'una veritat, però el que es pagava depenia del rang de la persona i la seva jerarquia particular.

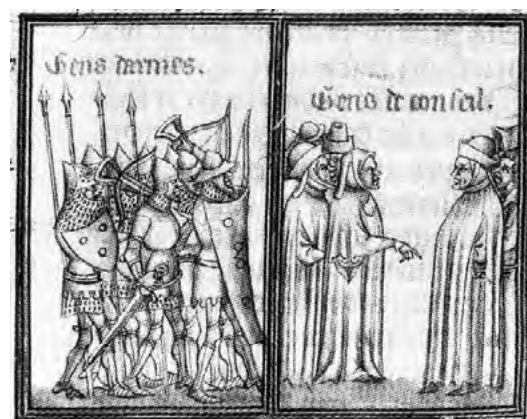
El rei En Jaume sempre promocionà una relació directa amb els súbdits, cercà una gestió simple en una època farcida de detalls i complicacions, però ho féu de bades. El seu model econòmic i polític per a Mallorca era el de la ciutat comercial catalana, amb un sol govern municipal, sense més capes d'administració. La primera menció als impostos que tenim al nou regne data de maig del 1237, quan el rei decretà *"una col·lecta per a les necessitats habituals de la comunitat"* (Josep F. López Bonet, 1991, p. 13).

Quan el 1244 es parlava de gravar *"tots els que possien béns al reialenc o que els haguessin*

Una representació dels tres grups més rellevants a l'alta edat mitjana: els cavallers, els clergues i els pagesos. L'estructura de la societat estava poc desenvolupada i tan sols s'inclouien els 'qui ora', 'qui lluita', i 'qui treballa la terra'. [Fig. 119]

adquerits" (1991, p 13), ja es reconeixia que el model senzill s'havia trencat. 'El reialenc' vol dir la porció del rei, fora de la qual no podia imposar de tot el seu règim d'impostos, perquè havia cedit les altres porcions als magnats que l'acompanyaren en la conquesta, sota una fórmula feudal de propietat anomenada d'alou franc, que no preveia un règim fiscal uniforme. Amb les diferents cartes de Franqueses, el rei havia eliminat pràctiques abusives, però no havia dictat impositcions igualitàries. Els magnats havien repartit terres als cavallers i altres colonitzadors sota diversos règims, principalment l'emfiteusi, que incloïen taxes rendibles pel senyor mateix.

Aquest esquema, força diferent de l'anterior, prové d'una traducció d' Aristòtil. És de París i, des de les ciutats, sorgir la reorganització de la societat. Al nivell més alt es troba 'la gent d'armes' i 'de consell' la nova burocràcia; enmig, 'la gent sacerdotal' i 'els pagesos'; i en una tercera fila del tot nova, els artesans i els comerciants. [Fig. 120]

Des del moment que començà a regnar, el rei concedí privilegis i exempcions monetàries i, una vegada establert aquest principi, el monarca no tenia cap altre remei que estendre'ls una i una altra vegada, quan necessitava doblegar grups concrets perquè contribuïssin a satisfer les necessitats financeres del regne. Al mateix temps, el monarca havia de lluitar constantment contra les pretensions dels privilegiats de reafirmar les exempcions dels impostos establerts o de reclamar-ne més per cada una de les noves impositacions decretades. Josep F. López Bonet insisteix, parlant dels cavallers

del segle XIV, que "recursos se producirán sistemática y monótonamente en todos los casos en que se les impela a contribuir" (1988, p. 352).

L'interès de la monarquia coincidí amb l'interès dels grups no privilegiats d'estendre el nombre de contribuents. Així s'alleugerien les obligacions dels sense privilegis. En contra es posicionaren els grups de privilegiats. Una d'aquestes agrupacions laïques, que s'organitzà prest en col·lectiu, era la dels cavallers amb obligació de presentar cavall armat. Igualment, en contra hi havia els qui gaudien d'honors, és a dir els generosos, totes les persones que havien estat distingides, en un moment o altre, per la monarquia.

L'altre gran col·lectiu privilegiat era el clergat que, naturalment, estava ben organitzat per defensar els seus interessos econòmics. L'Església catòlica era tan poderosa com la monarquia. A més, el rei En Jaume havia reconegut ja abans de la conquesta la necessitat de finançar l'església mallorquina a través de la recollida d'impostos.

En les seves terres, els senyors tenien potestat impositiva, encara que, amb la degeneració del feudalisme amb el pas del temps, les seves impositacions varen esdevenir pagaments per l'ús o ocupació, i arribaren a ser, d'alguna manera, equiparables als lloguers i taxes de servei que coneixem avui dia. No obstant això, la tasca del primer senyor, un pagament en espècie recollit al mateix moment que el delme, sempre fou tractat com a impost.

Les estructures de la societat

Per entendre les aplicacions d'impostos vigents als segles XIII i XIV és útil explicar alguna cosa sobre les "estructures" que conformaven la societat. Tothom pertanyia a una d'aquestes. Podem descriure de maneres diverses aquestes estructures,

que eren moltes i a més en constant procés d'evolució i definició.

Les estructures més ben articulades eren els tres estaments. Als dos primers: la 'noblesa' i l'església, els estaments privilegiats, hi pertanyia almenys un 20% de la població. A continuació trobam el tercer estament, el dels ciutadans, els mercaders i la menestralia; gent de majoria urbana, de ciutats. La gent forana, pagesos, propietaris i emfiteutes estaven poc organitzats, i no tenien un estament, sinó que pertanyien al mateix 50 a 60% de la població que els ciutadans.

Finalment trobam la massa de pobres, que probablement no passava del 15% de la població. (Són percentatges d'Alvaro Santamaría, 1983, p. 381). Els pobres, fins a cert punt, també estaven estructurats. A la cua de la societat hi havia els no cristians, els lliberts, els esclaus/captius i els bandejats, una quantitat heterogènia de persones, no incorporada a cap de les estructures.

Associar-se amb altres persones de la mateixa condició vital era un tret característic de la societat medieval. Aquesta era un societat de jerarquies, encara que no totes les jerarquies eren rígides o fixes i hi havia un bon grau de mobilitat; la gent podia accedir, pujar, baixar i, a vegades, caure fora d'un grup. El fet sorprenent per a nosaltres és que el règim d'impostos depenia quasi per complet de la jerarquia o estructura dins la qual hom es trobava.

Ens focalitzarem aquí tan sols en els grups de persones i els impostos de vertadera rellevància per a un poble agrari com Binissalem; no pretenem desglossar tot el panorama de la societat ni totes les exigències financeres corrents a l'edat mitjana.

Els cavallers

A l'esgrao més alt de la societat s'hi trobà la noblesa autòctona, aleshores en procés de formació a partir de cavallers, dels

honorats i d'alguns alts administratius i cortesans. Quasi tots els nobles arribats de la península hi havien tornat poc temps després de la conquesta, i havien deixat els cavallers com a classe amb més rellevància. Aviat, els cavallers organitzaren la seva pròpia confraria: una estructura formal que lluitava per reafirmar i codificar els seus privilegis. El 1363 el rei Pere IV els concedí reconeixement com a braç militar, un estament social propi. No era fàcil d'entrar en aquesta classe durant el període del regne de Mallorca (fins el 1343), quan els

Un retrat que ostenta el poder i la riquesa d'un cavaller. Aquí molt més que un 'home que lluita', és un personatge que aspira a tots els privilegis de la noblesa. L'atenen la seva dona i la nora. [Fig. 121]

cavallers constituïren la vertadera defensa del regne. Tan sols per concessió del rei mateix hom podia arribar a ser cavaller, i dins el grup, el grau de privilegi de cada un depenia dels termes de la seva particular concessió.

Els cavallers gaudiren de la tinença de la terra i en principi pagaven només impostos per les obres de defensa del regne i el manteniment dels sistemes d'aigua. Recaptaven la tasca, el benefici del senyor propietari, en forma d'una deducció de la collita, una quantitat similar al delme. La tasca, quan s'aplicava, era separada de la

collita al mateix moment que el delme del rei i l'església.

Els senyors propietaris, posseïdors del domini de la terra, tant laics com eclesiàstics, tenien el poder, entre els seus privilegis, de protegir els seus emfiteutes d'alguns dels impostos reials que ells mateixos estaven exempts de pagar. Així va sorgir la diferència d'imposicions entre els que vivien al reialenc i els que vivien en un porció senyorial que era o antigament havia estat d'un magnat de la conquesta. El monarca sempre va intentar minvar aquest avantatge, fins a la reincorporació al regne d'Aragó el 1343, amb la constant transferència de terres senyorials al reialenc, amb l'objectiu que estiguessin sota la seva exclusiva jurisdicció.

Els clergues

El clergat era recaptador d'impostos, en primer lloc, del delme, una proporció variable però propera al 10%, en espècie de la producció agrària d'unes determinades collites. L'església argumentava que el delme era un dret diví que corresponia pagar a tot cristià,* però al Regne de Mallorca, l'assumpte fou més complicat. El fet fou que, vers l'any 1095, enmig del primer entusiasme per croades militars, el papa havia concedit el delme dels territoris 'ocupats' pels musulmans, entre els quals hi havia les Illes Balears, al rei qui els reconquerís i n'expulsàs els musulmans. Si bé el delme en principi havia de sufragar les despeses de les esglésies parroquials i la diòcesi, successius bisbes hagueren de lluitar contra la monarquia i els senyors feudals durant quasi un segle, per tal de recuperar poc a poc una part de la recaptació. Un altre impost sobre la collita, la primícia, que era la primera extracció, es dedicava a sufragar les despeses del rector i la parròquia.

Els clergues amb càrrec oficial com el de rector, pagaren, en alguns moments, un

impost propi al rei: la dècima eclesiàstica, el deu per cent de les seves rendes particulars o ingressos propis. Per exemple, hi ha un document on consta que el rector de Robines, Ramon Palau, la va pagar l'any 1383 (RRV2, p.29). Podia ser equiparada amb els pagaments anuals dels càrrecs públics, una taxa similar a una llicència?

Els senyors territorials de l'església rebien els mateixos privilegis i drets que els cavallers, i alguns també foren cavallers i nobles. A més, tot empleat eclesiàstic, fos un religiós o d'ordes menors, era considerat un privilegiat respecte als impostos de consum.

En acabar *"la época de Pedro IV [...] la de más agotadora y pertinaz presión financiera que a modo de rodillo depredará los bolsillos de sectores concretos de contribuyentes mallorquines"* (Pau Cateura, 1982, p. 140), les coses no milloraren. El seu fill, el rei Joan, insaciable de doblers, posà en marxa el procés de capbrevar totes les propietats de l'església el 1394, amb el propòsit de taxar o alienar-les. Necessità onze anys per completar el procés. Finalment, el 1404 el rei Martí obligà *"[...] todos los sacerdotes sin distinción de categoría a acudir a la curia real personalmente o por apoderado a fin de ratificar o rectificar las manifestaciones de antes [...]"* (Bartomeu Guasp, 1956, p. 3). El document que en resultà, el Capbreu d'en Manresa, és una valuosa font d'informació per als historiadors, però la seva fiabilitat com a declaració de tots els béns amb la seva procedència i els seus valors està compromesa per la furiosa resistència que mostraren molts eclesiàstics contra el projecte. Els clergues mantenien que tan sols havien de retre comptes al papa.

Entrar en l'enorme estructura de l'església era molt senzill en els nivells més baixos: hi havia innumerables tasques en el camp espiritual. Per ser identificat com a clergue només es precisava la tonsura i l'hàbit, i a més, segons el càrrec, un mínim de formació. No obstant això, simplement portar un hàbit no sempre procurava les exempcions desitjades, perquè hi havia

Santa Caterina de Siena parla amb el papa Gregori XI a la seva cort en exili a Avinyó. Protegida per la seva santedat, Caterina, que no tenia rang en l'estructura de l'església, s'atreu a aconsellar al papa i ell no tan sols la rebia, sinó que decidí tornar al Vaticà. L'obra és de Paolo de Giovanni, pintor sienès del segle XV. [Fig. 122]

molt d'engany. L'exempció dels impostos de consum, sobretot de l'alimentació, constituïa una gran temptació, cosa que feia que algunes persones fingissin ser clergues.

A més, els tonsurats que no pagaven els impostos de consum dels articles de primera necessitat no estaven afectats tampoc pel fogatge, que a partir de 1309 gravava amb un morabetí cada set anys, els caps de família amb casa i ingressos de 10 ll. anuals. Hi havia un reglament sobre les qualitats requerides al clergue i dels oficis no aptes per als clergues d'ordes menors, persones que solien treballar com les altres.*

Els eclesiàstics tenien el gremi més fort concebible, un autèntic monòlit. Com a recaptadors, però, tan sols podien esperar igualar la capacitat de l'aparell reial respecte al pagament del delme, i això perquè els rectors parroquials eren omnipresents, encara que sense poder de coerció física. Sembla que en general la població preferia pagar o temia més als agents del rei que als de l'església.

Els pagesos

A Binissalem, fins ben entrat el segle XIV, hi havia poca presència de mercaders i ciutadans, excepte els qui tenien alguna inversió al poble. A la societat de Mallorca, els mercaders tenien un pes econòmic fort, desproporcionat pel seu rang social. A l'edat mitjana encara no havien aconseguit entrar a la noblesa.

A la vila, hi predominaven clarament els pagesos, que tenien normalment un contracte d'emfiteusi sobre una tros de terra i no gaudien de privilegis ni exempcions. La seva condició econòmica fou sempre precària, i encara més per als que conraven terres petites o marginals, perquè, com a productors, el pes impositiu queia amb força sobre ells. Trobam els noms de pagesos en molts de documents de l'època, sovint com a deutors, subjectes a embargaments o encants. En moments de bonança econòmica, els pagesos compraven terres; durant mals moments econòmics venien terres o contreien deutes per pagar les seves múltiples obligacions financeres. Hem de recordar, a més, que la collita solia ser dolenta o regular més de la meitat dels anys.

El catedràtic Llabrés cita un cas anotat al llibre de la cúria reial de Binissalem el 1395. Il·lustra l'ofec financer que podia sofrir la gent normal, sense excedents ni estalvis, i és de gran interès pels noms i el lloc. Les dues filles de Jaume Gelabert corrien el risc de perdre una casa a la *"plassa de la vila de binissalem"*, si no pagaven unes obligacions acumulades durant no sabem quants anys.

Sentència: *"Subase y encante por espacio de 4 meses (y venda en pdaos [sic] sean) una casa de Madalena muller Johan de Llado (?) y de Coloma sposa de P Colom filles de Jaume Gelabert de Bunyola It[em]: tenido en alou de los hered.s de G. serra It: dese de loysme e cens de 8 diners cascan any y per los hereus de Rn Palou a cens de 18 diners anyals"*

(*) *"[...] los investidos con órdenes menores y [que] quieran gozar de privilegio clerical, fueren ó no casados, deban presentarse en plazo perentorio al obispo de la Diócesis, quien les amonestará para que lleven siempre la tonsura y los hábitos, prohibiéndoles al propio tiempo, que intervengan en actos deshonestos, y especialmente que no ejerzan los oficios de carnicero, vendedor, tabernero, mozo de cordel, carbonero, herrero, que no tengan casa de juego, ni concierten negocios usurarios, ni se conviertan en mimos, histriones ó rufianes: ni en piratas ó corsarios, á no ser forzosamente y contra infieles [...]"* (Eusebio Pascual, 1895-96, p. 312).

(*)

L'església havia fet derivar de la bíblia la idoneïtat que un cristià donàs el 10% de tots els seus ingressos a l'església com a contribució solidària. El delme tan sols s'aplicà, com obligació legal de pagar, des de l'alta edat mitjana, quan els reis francs del segle VIII, per manca de diners per fer la guerra, s'apropriaren de les terres de l'església. Aquesta, sense ingressos, demanà una compensació, i el rei Pepin III ordenà que un 10% de la producció de qualsevol tros de terra fos donat a l'església. El delme fou reconegut oficialment pel papa Adrià I l'any 787.

Una pàgina d'un llibre al·legòric d'històries morals. Aquest il·lustra "El camí de la pobresa i la riquesa". A la dreta, la Senyora Generositat dona una moneda a un pobre vell al costat de la Senyora Avarícia que contempla les seves possessions. Al centre, la Senyora Misericòrdia dona pans petits a un minusvàlid i una criada, mentre un recaptador d'impostos li exigeix una bossa gran de diners. Darrere, un home sense treball roba al Senyor Ciutadà a punta de ganivet. [Fig. 123]

(*) Encara que el total anual en metàl·lic no és tan important, 5 quarteres de forment equivalen a 350 litres de volum a pagar cada any.

y per G Massaguer a cens de 8 diners anyals
y per A Ayucerich de Robinas a cens de 5 qs
[quarteres] de forment anyals [...] * (Notícies).

Els pagesos no tenien confraria ni associació. El seu únic fòrum, al segle XIV, era el nou govern municipal del poble, des del qual alguns podien defensar els seus

interessos com a prohoms, jurats o consellers. Els que no pogueren aguantar la pressió financera caigueren a la classe pobra.

Els pobres

Els pobres tenien la seva pròpia jerarquia, i una mena d'exempció: no pagaven el fogatge les persones sense casa o amb una renda inferior a deu lliures l'any. Tampoc no tenia importància la seva compra d'aliments o robes, els productes de consum més taxats. Al cim de la jerarquia del pobres hi havia les viudes i els orfes de les classes més potents econòmicament, caiguts en la penúria i considerats els més mereixedors de la caritat, patrocini i ajut.

Els que treballaven, encara que marginats i mancats de béns, podien mantenir-se precàriament gràcies a la feina, mentre que els que protestaven o manifestaven una actitud rebel eren condemnats i abandonats per la societat. Una gran proporció de pobres, però, eren incapaçs de treballar; per aquesta raó eren pobres: els malalts, els discapacitats, els vells, els "molts miserables que vieun del bací", que vol dir, la caritat (Alvaro Santamaría 1983, p. 381).

Els altres

Un poc a part d'aquestes estructures hi havia els esclaus i els lliberts (esclaus que havien obtingut la llibertat), i les persones lliures que professaven altres religions, en el nostre cas jueus i musulmans. De cap manera estaven aquests exempts d'impostos: en tenien de propis, a més de pagar els impostos universals de consum.

Els jueus vivien en un estat de tutela al Regne de Mallorca com protegits del rei, per qui constituïen un imprescindible

Dos músics, un musulmà i un cristià, toquen el llaüt a la cort del rei Alfons X de Castellà i Lleó a la segona meitat del segle XIII. Alguns historiadors pensen que els trobadors tenen un deute amb les tradicions de la música àrab d'Al-Andalus. [Fig. 124]

recurs financer. Atès que eren prestamistes, en una època en què l'església no permetia als cristians exercir aquest negoci, els jueus proporcionaven els crèdits imprescindibles a comerciants i pagesos. (Els lliberts i esclaus no cristians també estenien crèdits als pobladors, en moltes ocasions).

Al segle XIV, des del regnat de Sanç, els jueus foren exprimits sense pietat amb impositons col·lectives que eren realment punitives. A la segona meitat del segle, la nova pràctica de vendre deute públic en lloc de prestar diners disminuïria la utilitat de la comunitat jueva a la monarquia i resultaria en la progressiva pèrdua de la protecció

que rebien. La desprotecció convenia als mercaders i comerciants cristians, que veien com es debilitava així el grup que més competia amb ells.

Els jueus sempre havien tengut la seva pròpia administració i règim, l'aljama, amb representants, els secretaris, que negociaven amb les altres classes i el govern del regne. Quan estaven més oprimits per les demandes fiscals solien intentar negociar l'exempció temporal d'un o altre impost general. A Binissalem els jueus foren artesans: fusters i sastres, o almenys, aquests oficis són els qui apareixen als documents. És possible que bastants artesans fossin itinerants, i quedessin al poble només el temps necessari per executar les comandes, mentre vivien permanentment a Inca o a algun altre lloc amb una colònia permanent de jueus. Quan hi ha notícies de deutes a jueus, aquests són naturals d'Inca, Ciutat o algun altre poble.

Els musulmans lliures estaven gravats, si quedaven a Mallorca, amb l'estància, i si emigraven, amb l'eixida. La majoria marxaren. De lliberts tenim notícies d'uns cristians o conversos, sobretot algun grec, tàrtar o rus, que s'integraven i vivien com els altres pobladors de Binissalem, on segurament també pagaven impostos de la mateixa manera. Hi havia casos d'esclaus o lliberts que aconseguien treball com a majorals en algunes possessions, ja que eren persones amb una formació superior a la dels veïns cristians.

El filòsof i historiador jueu, Flavius Josephus, del primer segle dC, representat com un jueu contemporani en una miniatura medieval de la península Ibèrica. Porta el capell apuntat obligatori pels jueus de l'indret i l'època. Els jueus sempre insistien en la importància de l'educació i amb freqüència ocupaven llocs de treball rellevants a l'administració. [Fig. 125]

FONTS CITADES.

- _Josep F. López Bonet, “La practica fiscal a la Mallorca de la baixa edat mitjana, s. XIII i XIV” *Randa* 29, 1991
- _J.F. López Bonet, “La carga impositiva sobre el consumo en Mallorca (siglo XIV)”, *Anuario de Estudios Medievales*, N.º 18, 1988
- _Alvaro Santamaria, “Assistencia a los pobres en el bajo medieval”, *Anuario de Estudios Medievales*, No.13, 1983
- _RRV 2
- _Pau Cateura, *Politica i Finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, 1982
- _Bartomeu Guasp, “Antiguas parroquias de Mallorca en el Capbreu de Manresa”. *Analecteca Sacra Tarroconensia* XXIX, 1955-57
- _Eusebio Pascual, “Circunstancias que habían de concurrir para gozar del Privilegio Clerical, 1317”, *BSAL* 6, p. 311, 1895-96
- _Gabriel Llabrés Quintana, *Recull de Notícies*

FIGURES CREANT BINISSALEM

CAPÍTOL 17

- [113] Johan Petrejus, “Waage”, (1547) Alemanya, de Deutsche Fotothek del Saxon State Library. Vegeu: wikipedia.org/wiki/Stone
- [114] “Treasury weighing coins” (S. XII) Anglaterra, cap font, <http://medievalwriting.50megs.com/graphics/exchequer.gif>
- [115] “Medieval Coins”, Coin Circuit, Lot#: 376, (consulta del 06.11.14) http://coincircuit.com/es/Stamp_Auction_Collectable/medieval-coins
- [116] “Medieval Coins”, Coin Circuit, Lot#: 380, (consulta del 06.11.14) http://coincircuit.com/es/Stamp_Auction_Collectable/medieval-coins
- [117] “Coining technology, Part 2 – Middle Ages”, Il·lustració al website: <http://www.medcoins.ru/2013/07/coining-technology-part-2-middle-ages.html> (consulta del 06.11.14)
- [118] “Coining technology, Part 2 – Middle Ages”, Il·lustració al website: <http://www.medcoins.ru/2013/07/coining-technology-part-2-middle-ages.html> (consulta del 06.11.14)

CAPÍTOL 18

- [119] *Li Livres dou Sante*, (segle XIII) França, Ms. Sloane 2435, f. 85, The British Library, Wikimedia Commons
- [120] Document preparat pel rei Charles V de France (1368-80), “Medieval Guild and Craft Production”, <https://www.oneonta.edu/faculty/farberas/arth/arth200/artist/guilds.html>
- [121] *The Luttrell Psalter*, (1325-40) ADD Ms 42130 f. 202v The British Library
- [122] Giovanni di Paolo, “Santa Catalina ante el Papa en Aviñón” (vers el 1460) Itàlia, Museo Thyssen-Bornemisza, Madrid
- [123] Jacques Bruyant, *Le Livre de Povreté et de Richesse*, (1342) França, d’un edició facsimil, d’un versió il·lustrat, Widener 1, v del Philadelphia Public Library <http://www.manuscript-facsimiles.com/Miniatures-in-detail/More-editions/The-Way-of-Poverty-or-Riches>
- [124] “Jewish marks in Spain”, Representació de Flavius Josephus, de l’*Encyclopaedia Judaica*, (1252-84) http://www.geschichteinchronologie.ch/MA/judentum-EncJud_judenfleck-u-judenhut-im-MA-ENGL.html
- [125] *Dels Cantigas de Santa Maria* del rei Alfons X de Castella Lleó, (1252-84) Espanya, Wikimedia Commons.

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.